

Allà on viuen... les aventures

L'escola a la literatura infantil

Jaume Centelles Pastor

La literatura infantil és un mirall dels canvis socials, de l'evolució de les normes de convivència i de les relacions que estableixen les criatures a casa i a l'escola. Posar en mans de l'alumnat relats on pugui comparar les seves pròpies experiències amb les dels herois de paper és una bona manera d'incentivar la lectura. En aquest article algunes novel·les ens presenten el món escolar de diverses maneres.

PARAULES CLAU

- literatura infantil
- convivència
- lectura
- recomanacions literàries
- mestres
- escola i literatura

*Em dic Sofia. Tinc 11 anys i mig i quan sigui gran
vull ser inútil.*

Ho vaig dir ahir a classe.

*A la professora se li va ficar al cap preguntar-nos
què volíem ser de grans. Futbolistes, youtubers,
gamers, metges, astronautes... un parell van dir
que volien ser mestres. I quan em va tocar a mi
vaig ser sincera:*

—Jo vull ser inútil.

(Nogués, 2019)

La citació correspon a l'inici de la novel·la *La platja dels inútils* i, es clar!, la mestra primer s'enfada perquè pensa que se'n riu d'ella o que vol fer la gracieta, però després deriva l'assumpte a la directora, que convoca una entrevista amb el pare i la mare de la noia. Preveient que li pot caure una

bona esbrancada, la Sofia decideix escriure els motius que la porten a pensar que ser inútil és una bona opció de futur, entenen per inútil tot allò de què renega el seu pare i que a ella tant li agrada, com ara tocar la guitarra, pintar o col·leccionar petxines de la platja.

A l'escola els infants hi passen moltes hores, durant molts anys. És un espai amable on es canta, es riu, es juga i s'aprèn, un espai propici per a l'aventura on

la literatura troba l'escenari ideal per recrear tot tipus de situacions.

En general, la visió de l'escola de primària que es dona és la d'un lloc acollidor on els infants creixen feliços, fan amistats, viuen històries divertides i, des de la seva mirada, qüestionen i avaluen el sistema educatiu. Altra cosa és quan els protagonistes van a l'institut. En aquest cas, apareixen situacions més complicades com ara l'assetjament, les bandes o els primers enamoraments; els mals socials afloren, es fan evidents en aquest microcosmos adolescent, on no falten els estereotips del professorat.

Les històries que passen a les escoles tenen un component d'atracció envers els infants lectors, perquè es veuen reflectits en les peripècies o les poden comparar amb el que ells coneixen. Per això és tan habitual i proliferen les novel·les de formació situades als centres educatius, un bon escenari on els autors fan viure els protagonistes. Normalment són nens i nenes que narren en primera persona tot allò que els preocupa o que els passa, i així veiem com interactuen amb altres infants i amb les persones adultes que treballen a l'escola, ja siguin mestres, psicòlegs o directors.

**La visió de l'escola de primària
que es dona és la d'un lloc
acollidor on els infants creixen
feliços, fan amistats, viuen
històries divertides i, des de
la seva mirada, qüestionen i
avaluen el sistema educatiu**

**Hi trobem escoles on
l'intercanvi, la col·laboració
i el foment de la curiositat
regeixen la vida acadèmica.
I d'altres on es veu com un
lloc discriminador, competitiu,
allunyat de la realitat**

El model d'escola que veiem a les obres per a infants i joves varia força segons les edats a les quals van adreçades i també si són còmiques, de fantasia o informatives. En algunes el centre educatiu és un lloc acollidor i en d'altres, és terrorífic. Hi trobem escoles on l'intercanvi, la col·laboració i el foment de la curiositat regeixen la vida acadèmica. I d'altres on es veu com un lloc discriminador, competitiu, allunyat de la realitat. Per exemple: l'escola Howarts, la de Harry Potter, és descrita com un lloc anacrònic, on l'ensenyament es mostra com a transmissor de coneixements i segueix la relació jeràrquica d'autoritat del professorat.

MERAVELLOSA ESCOLA, D'ARA I D'ABANS

A diferència del que ens recorda Tolstoi en el formidable inici d'*Anna Karènia* —«Totes les famílies felices s'assemblen»—, cada escola és singular. Només ens cal entrar en diferents centres educatius, observar i flairar el que s'hi viu, per adonar-nos de si hi ha o no un ambient que convida a estudiar, a practicar l'aprenentatge significatiu. Només cal

Il·lustració de *La platja dels inútils*

passejar-s'hi i parar-hi atenció per copsar si es parla a les aules, si s'hi canta, si els infants són feliços en aquell espai o si, per contra, s'hi nota certa tensió. Bé, de fet, dins d'un mateix centre hi ha mestres que estableixen lligams i complicitats meravelloses amb el seu alumnat, seguint mètodes diferents.

Cadascú de nosaltres tenim records de la nostra escola i, òbviament, les autores i els autors també recorden com era el centre on van anar quan eren infants, coneixen el de les seves criatures i els que han vist si han pogut entrar a les aules a presentar les seves novel·les.

A més, tot i que l'escola no va al mateix ritme que la vida, també va canviant. A la literatura infantil hi queda reflectit, i llegir com era l'escola de fa trenta, cinquanta, cent anys és un exercici interessant, perquè ens permet comparar-la amb la que coneixem.

Hi ha un llibre formidable –encara no traduït– titulat *Merveilleuse école* (Lasserre, 2018), on un petit os panda, mentre va a l'escola acompanyat del seu avi, compara amb ell els dos models de centre educatiu. Diu l'avi: «Abans els nens i les nenes entraven per portes diferents, uniformats

Diu l'avi: «Abans els nens i les nenes entraven per portes diferents, uniformats amb unes bates grises, el mestre brandava una vareta i donava una "lliçó moral" cada matí»

Il·lustració a *Merveilleuse école*

amb unes bates grises, el mestre brandava una vareta i donava una "lliçó moral" cada matí».

Moltes coses han canviat, sortosament. Es veu a les pàgines plenes de detalls que ens porten de l'escola d'avui a la d'ahir i d'aquesta manera podem entendre millor com era el món d'abans.

LES PORS I LES ANGOIXES COM A REFLEX DE L'EVOLUCIÓ SOCIAL O PERSONAL

L'escola com un indret aterridor també hi és present, i algunes obres ens expliquen que aquest lloc comú pot ser el centre de conflictes diversos.

N'hi ha que ens recorden èpoques passades. El cas de *La llengua de les papallones*, per exemple, és ben significatiu. En aquest extraordinari relat, un pare amenaça el seu fill amb la frase «Ja veuràs quan vagis a l'escola!», adduint el turment dels cops de bastó que va rebre en aquella institució de la primera meitat del segle xx, on l'autoritarisme, els càstigs i els silencis eren habituals.

Per això, a la novel·la, el nen, a qui anomenen Pardal, el primer dia de classe es pixa de por.

La vigília no vaig poder dormir. Arrupit al llit, escoltava el relloige de paret de la sala amb l'angúnia d'un condemnat. El dia va arribar amb una claror de davantal de carnisser. No hauria mentit si hagués dit als pares que estava malalt.

La por, com un ratolí, em rosegava per dintre. I em vaig pixar. No em vaig pixar al llit, sinó a l'escola.

Altres situacions tremendes les trobem en relats com *La composición* (Skarmeta, 2014), novel·la situada al Xile de la dictadura quan un militar demana als infants que escriguin una redacció sobre què fan els seus pares a casa. Com que el noi protagonista sap que uns quants dies abans s'han endut els pares d'un company de classe, s'inventarà que els seus juguen als escacs. Les il·lustracions que acompanyen el relat són esferidores.

Quelcom de semblant han de viure els germans del relat *Los distintos* (Montañés, 2020), Paquito i Socorro, que han d'amagar la identitat del pare i malviure com poden en un poblet controlat pels falangistes i patint les mirades dels mestres i dels companys d'escola. Diu la nena:

L'escola com un indret aterridor també hi és present, i algunes obres ens expliquen que aquest lloc comú pot ser el centre de conflictes diversos

Yo detestaba ir a ese colegio y rogaba a mi madre que me cambiase. Ella me decía que no podía, que ese era el colegio que me pagaba la tía Carmen. Así que inventé una estrategia. Me aprendí de memoria todos los himnos falangistas y, todas las tardes, llegaba a casa cantándolos a voz en cuello. Mi madre me escuchaba horrorizada, me pedía que no hiciera eso. Yo le decía que no podía hacer otra cosa porque eso era lo que enseñaban las monjas. Mi estrategia funcionó. Al año siguiente, mi madre me inscribió en otro colegio.

La por també pot ser representada per la figura agressiva d'un mestre, com la descrita per Roald Dahl en la persona de la directora del relat *Matilda*, la desagradable Trunchbull que odia les criatures, gaudeix maltractant-les i no suporta la Matilda ni la seva mestra, la dolça senyoreta Honey.

Il·lustració a *Los distintos*

Un altre exemple el trobem a *Es tu turno, Adrián*, una novel·la gràfica que ens explica que l'Adrián, un noi de 10 anys, cada dia va a l'escola amb un nus a l'estómac perquè se sent sol i diferent dels altres. Pateix quan els professors li demanen que llegeixi en veu alta, perquè, en aquell moment, el món sencer sembla que es congeli i es bloqueja:

La por també pot ser representada per la figura agressiva d'un mestre, com la descrita per Roald Dahl en la persona de la directora del relat *Matilda*, la desagradable Trunchbull

A vegades em toca llegir. El cor em batega amb força i el cap s'ennuvola. I les galtes se'm posen molt vermelles. EL TEMPS S'ATURA.

Un encontre providencial farà que la seva vida canviï, el bloqueig emocional desaparegui, adquireixi seguretat i comenci a sentir-se feliç. La idea que ens envia és potent: la seguretat en un mateix constitueix la base de tot aprenentatge.

LA VENA CÒMICA O LA SÀTIRA COM A GÈNERE

Hi ha unes narracions relacionades amb l'univers escolar que tenen molta acceptació entre l'alumnat. Són les que es valen de l'humor per evidenciar els defectes del professorat o del sistema educatiu. Un cas és *Manolito Gafotas*, un infant que es mou entre la família i els companys d'escola, intentant sortir de la marginalitat que l'envolta i empatitzant amb els altres amb estimació, simpatia i una mirada que ens mostra les situacions còmiques que es produeixen a les aules.

Uns altres infants divertits que ens delecten i que ens mostren com pensen els trobem a la magnífica sèrie de novel·les escrites per Goscinny titulada *El petit Nicolas*, amb unes aventures que transcorren a la dècada de 1960 i que ens ofereixen una visió de l'època a través dels ulls d'un nen que descobreix la vida i les seves complexitats juntament amb els companys de classe, una classe «mogudeta», segons la mestra. El capítol en què l'inspector visita la seva aula és antològic.

A *Poca broma amb l'escola!* la Judit i en Johan són dos amics que van a la mateixa classe i que confien que tindran un bon curs, però el seu mestre té fama de poc divertit. D'ell es diu que és tan avorrit que s'adorm a si mateix i que li agrada posar càstigs, entre altres animalades.

Durant el primer trimestre de curs, la Judit i en Johan ho embolicaran tot, però al final les coses sempre s'arreglen i fins i tot el mestre es convertirà en l'heroi de tot el seu alumnat.

Manolito Gafotas, un infant que es mou entre la família i els companys d'escola, intentant sortir de la marginalitat que l'envolta i empatitzant amb els altres amb estimació, simpatia i una mirada que ens mostra les situacions còmiques que es produeixen a les aules

Il·lustració a *Llegendes del pati*

Per llegir amb els infants a classe resulten molt divertides les aventures de la sèrie *Llegendes del pati* (Hematocrítico, 2020), que situa l'acció fora de les parets de l'aula, a l'hora d'esbarjo, precisament. Molt d'humor que

ens porta a adonar-nos que el pati és un lloc on s'aprèn, lluny de la mirada de la persona adulta. Recorden les aventures de la *Pippi Calcesllargues* i la pel·lícula *Capità fantàstic*, paradigma de l'educació lluny de l'aula, més o menys com ho explica l'André Stern a *Yo nunca fui a la escuela*.

L'escola és ben present a la literatura infantil i hi ha una bona collita de títols extraordinaris que fan bons lectors. Us animem a llegir amb el vostre alumnat llibres protagonitzats per infants, si pot ser aquells en què la moralitat no hi és present, aquells en què les paraules flueixen amb frescor i són rics en emocions, sense intenció pedagògica al darrere. Proveu amb *Que bé ho hem passat!* o *Hi ha un nen al lavabo de les nenes* (Sachar, 2003).

I per començar bé el curs, us agradarà llegir, si encara no ho heu fet, *La mestra és un capità* (Ferrara, 2016), el relat d'una mestra actual i valenta que explica en primera persona els equilibris

Molt d'humor que ens porta a adonar-nos que el pati és un lloc on s'aprèn, lluny de la mirada de la persona adulta

que fa amb les mil obligacions paral·leles de la professió i de la vida privada. Acaba així:

I llavors se'm fa un nus ben fort a la gola i mil agulles em punxen els ulls, i penso en la valentia de les mestres. En els seus cors intrèpids. En la seva determinació implacable. I llavors somric.

—Per què somriu? —em demana en Mateu.

—Perquè soc feliç. •

Il·lustració *La mestra és un capità*

Obres esmentades

DAHL, R. (2014): *Matilda*. Madrid. Alfaguara.

FARRAN, E. (2021): *Poca broma amb l'escola!* Barcelona. El Pirata.

FERRARA, A. (2016): *La mestra és un capità*. Barcelona. Birabiro.

GOSCINNY, R.; SEMPÉ, J.J. (1993): *El petit Nicolas*. Barcelona. La Galera.

HEMATOCRÍTICO (2020): *Llegendes del pati: La mitja hora dels herois*. Barcelona. Barcanova.

LASSERRE, H. (2018): *Merveilleuse école*. París. Éditions du Seuil.

LINDGREN, A. (2020): *Pippi Calcesllargues*. Madrid. Kókinos.

LINDO, E. (2013): *Manolito Gafotas*. Barcelona. Seix Barral.

MONTAÑÉS, M. (2020): *Los distintos*. Barcelona. Ekaré.

MORPUGO, M. (2017): *Que bé que ens ho hem passat!* Barcelona. Bambú.

NOGUÉS, A. (2019): *La platja dels inútils*. Barcelona. Akiara Books.

ÖBERG, H. (2017): *Es tu turno, Adrián*. Barcelona. Ekaré.

RIVAS, M. (1996): «La lengua de las mariposas», a *¿Qué me quieres amor?* Madrid. Alfaguara.

SACHAR, L. (2003): *Hi ha un nen al lavabo de les nenes*. Barcelona. Cruïlla.

SKARMETA, A. (2014): *La composición*. Madrid. SM.

STERN, A. (2021): *Yo nunca fui a la escuela*. Valencia. Litera.

Hem parlat de:

- Literatura infantil/juvenil.
- Formació inicial del professorat.
- Formació contínua del professorat / formació permanent.

Autor

Jaume Centelles Pastor

jcentell@xtec.cat

Aquest article fou sol·licitat per GUIX. ELEMENTS D'ACCIÓ EDUCATIVA el mes de juny de 2021 i acceptat el mes de juliol de 2021 per ser-hi publicat.